

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

KIRSAL KALKINMADA TKDK’NİN ROLÜ: IPARD I PROGRAMINA İLİŞKİN ISPARTA İLİNDE BİR İNCELEME*

THE ROLE OF ARDSI IN RURAL DEVELOPMENT: A REVIEW RELATED TO THE IPARD I PROGRAM IN THE PROVINCE OF ISPARTA

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÖZKUL¹

Ahmet Ali BOZKURT²

ÖZ

Türkiye’nin kırsal kalkınma politikaları AB’ye üyelik sürecindeki katılım müzakerelerinden oldukça etkilenmiştir. Bu müzakerelerin bir sonucu olarak AB’ye katılım öncesi dönemde, AB mevzuatına uyum sağlanması ve uyumlaştırılan mevzuatın uygulanması için gerekli idari ve kurumsal altyapının oluşturulması için 2007 yılında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurulmuştur. TKDK uygulamış olduğu IPARD (IPARD I ve IPARD II) programlarıyla AB fonlarının etkin bir şekilde kullanılması görevini göreyerek kırsal kalkınmaya büyük bir katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada ekonomisi tarıma dayalı illerden biri olan Isparta’da IPARD I programından faydalanan firmaların desteklere ilişkin başvuru ve uygulama süreçlerinde yaşadığı problemler ve bu desteklerin bölge için yaratmış olduğu sonuçlar betimleyici istatistikler, ki-kare testi ve kruskal wallis testi ile incelenmiştir. 109 firmadan elde edilen anket bulgularına göre desteklere ilişkin başvuru ve uygulama süreçlerinde yaşanan problemlerin yüksek seviyede olmadığı, problemlere ilişkin yapılan değerlendirmelerin firmaların destek aldığı tedbir türlerine göre farklılık gösterdiği ve verilen desteklerin kırsal alanda tarım sektörünün gelişimine, istihdam artışına, gelir artışına, halkın becerilerinin gelişmesine katkı sağlayarak daha yaratıcı ve yenilikçi olmalarına katkı sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, TKDK Destekleri, IPARD I Programı, Isparta İli.

JEL Sınıflandırma Kodları: O10, O13, O18, Q10, R00.

ABSTRACT

The rural development policy of Turkey is deeply influenced by the negotiations on the EU membership process. As a result of these negotiations, the Agriculture and Rural Development Support Institution (ARDSI) was founded in 2007 in the pre-accession period to harmonize with the EU legislation and to establish the necessary administrative and institutional infrastructure for the implementation of the harmonized legislation. With its IPARD (IPARD I and IPARD II) programs ARDSI has contributed greatly to rural development through fulfilling the duty of using the EU funds efficiently. In this respect, the problems in the application and practice processes experienced by the firms benefiting IPARD I program in Isparta which is one of the provinces based on agriculture,

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÖZKUL danışmanlığında Ahmet Ali BOZKURT tarafından hazırlanan “Bölgesel Kalkınmada Tarımın Rolü: TKDK Destekleri Üzerine Isparta’da Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, gokhanozkul@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7545-8292>

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, ahalbo33@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9166-5216>

and the results created by these supports for the region are analysed with descriptive statistics, Chi-Square Test and Kruskal Wallis test in the study. According to the findings obtained from 109 firms the problems experienced in application and practice processes regarding the support are not quite high, the assessments made about the problems differed according to the types of measures that the firms receive support and the provided supports contribute to the development of agricultural sector, ensure employment increase, income increase, public skills development in rural areas by contributing to their being more creative and innovative.

Keywords: Rural Development, ARDSI Supports, IPARD I Program, Province of Isparta.

JEL Classification Codes: O10, O13, O18, Q10, R00.

1. GİRİŞ

Kalkınma sorunu özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkelerin en fazla üzerinde durduğu konulardan biri olarak dikkat çekmektedir (Han ve Kaya, 2008:1). Kırsal kalkınma ise bu konu içerisinde kırsal alanları ve tarım sektörünü öne çıkaran bir alandır. Kırsal kalkınma sayesinde kırsal alan sorunlarının ulusala etkisi sorunu ele alınabilmekte ve bu sorunların çözüm yollarına ilişkin politik yaklaşımlar ortaya konulabilmektedir (Aslan vd., 2016:233).

Günümüzde kırsal kalkınma politikalarının gelişmesine katkı sağlayan en önemli uluslararası kuruluş Avrupa Birliği (AB)'dir. Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci ise Türkiye'de uygulanan kırsal kalkınma politikalarına ayrı bir boyut kazandırmıştır (Aslan vd., 2016:233; Yontar ve Söztutar, 2018:43). AB'ye katılım müzakerelerinin 11 no'lu Tarım ve Kırsal Kalkınma faslı, Ortak Tarım Politikası ile AB Kırsal Kalkınma Politikasının esasları ve uygulama kurallarının yer aldığı AB müktesebatını kapsamaktadır. AB'ye katılım öncesi dönemde, AB mevzuatına uyum sağlanması ve uyumlaştırılan mevzuatın uygulanması için gerekli idari ve kurumsal altyapının oluşturulması gerekmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu faslın Türkiye için müzakerelere açılabilmesi için belirlenen kriterlerden biri AB gereklerine uygun olarak akredite edilmiş bir IPARD Ajansı'nın kurulmasıdır. Bu bağlamda 18 Mayıs 2007 tarih ve 5648 Sayılı kanun ile Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurulmuştur (TKDK, 2017:6). TKDK günümüzde özellikle tarım sektörünün modernizasyonuna destek sağlayarak, tarımsal işletmelerin gıda güvenliği, hayvan sağlığı, bitki sağlığı ve çevre ile ilgili AB standartlarına uyumunu teşvik etmektedir. Bunun yanında tarım-çevre, iklim ve organik tarım tedbiri ve yerel kırsal kalkınma stratejilerinin uygulanmasını sağlamak suretiyle sürdürülebilir kalkınmaya da katkı vermektedir (TKDK, 2017:vi).

TKDK'nın kırsal kalkınma sürecinde yaptığı katkılar 2007-2013 dönemini kapsayan IPARD I ve 2014-2020 dönemini kapsayan IPARD II programları çerçevesinde şekillenmektedir. Günümüzde IPARD I programı sona ermiş olup, IPARD I programı ile kazanılan kırsal kalkınma ivmesi, 2014-2020 dönemini kapsayan IPARD II programı kapsamındaki desteklemeler ile devam etmektedir (TKDK, 2017:vi).

IPARD I programı 2013 yılında sona ermesi nedeniyle yaratmış olduğu sonuçları net bir şekilde değerlendirmek mümkündür. IPARD I programından yararlanan 42 ilden biri de Isparta'dır. Isparta, Türkiye'de ekonomisi tarıma dayalı iller arasında yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı IPARD I programından faydalanan Isparta ilindeki firmaların desteklere ilişkin başvuru ve uygulama süreçlerinde yaşadıkları problemleri ortaya koymak ve bu desteklerin bölge için yaratmış olduğu sonuçları incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada anket yöntemi tercih edilmiş ve ulaşılan 122 firmadan analiz yapmaya uygun 109 firmanın anketi kullanılmıştır. Elde edilen anket verileri ise betimleyici istatistikler Ki-Kare Testi ve Kruskal Wallis testi yardımıyla incelenmiştir.

Çalışmada mevcut amaç doğrultusunda öncelikle kırsal kalkınma kavramı ve kapsamı ele alınmıştır. Ardından TKDK destekleri ve kırsal kalkınmadaki rolünden bahsedilmiştir. Daha sonra ise Isparta ilinde TKDK IPARD I desteklerinin başvuru ve uygulama süreçleri ile sonuçları üzerine yapılan araştırmanın bulgularına değinilmiştir. Çalışma sonuç bölümüyle son bulmuştur.

2. KIRSAL KALKINMA KAVRAMI VE KAPSAMI

Kırsal kalkınma ülkelerin genel kalkınma programları içerisinde yer alan ve bölgesel kalkınmada önemli payı olan bir kalkınma şeklini ifade etmektedir (Kuşat, 2014:68). Kırsal kalkınma kavramını anlayabilmek için öncelikle kırsal alanın ne olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Çünkü kırsal kalkınma ve kırsal alan kavramları birbirini

tamamlayan kavramlardır (Çeken vd., 2007:2-3). Kırsal alanlar, en basit tanımıyla kentsel özellikler içermeyen yerlerdir. Bir diğer ifadeyle kırsal alanlar toplumsal, ekonomik, coğrafi ve demografik nitelikler bakımından kentlerden ayrılan düşük nüfus yoğunluğuna sahip yerleşim yerleridir (Yontar ve Söztutar, 2018: 45-46). OECD kırsal alanları, nüfus yoğunluğu km² başına 150 kişinin altında olan yerler olarak tanımlamaktadır (Çelik, 2005: 63). Türkiye’de ise kırsal alan tanımı, TÜİK’in kır-kent ayırımında kullandığı tanımlamalara göre kırsal alan istatistikleri esas alınarak yapılmaktadır. TÜİK’in tanımında da temel kriter nüfus eşiğidir. Buna göre nüfusu 20 binden fazla olan yerleşim birimleri kent, diğer yerleşim birimleri kırsal alan kabul edilmektedir (Aydın ve Çiftçi, 2015:194).

Kırsal alanlarda ekonomik olarak çoğunlukla tarıma dayalı bir düzen söz konusudur (Yontar ve Söztutar, 2018:46). Dolayısıyla da kırsal alanlar tarımsal üretimin merkezleri olarak görülmektedir (Yenigül, 2017:17). Kırsal alanlarda yaşayan insanlar ekonomik ve sosyal açılardan kentte yaşayanlara göre daha dezavantajlı bir konumdadırlar. Bu bağlamda kırsal alanlarda yaşayan insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi adına atılan adımlar kırsal kalkınmanın temelini oluşturmaktadır (Yontar ve Söztutar, 2018:46). Kırsal kalkınma, en genel tanımıyla, kırsal alanda yaşayan insanların ekonomik ve sosyal refahı ile yaşam kalitesini artırma sürecidir (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015:10; Yontar ve Söztutar, 2018:47).

Kırsal kalkınma tanımı ilk defa Birleşmiş Milletler tarafından tanımlanmış ve “toplum kalkınması” ile bağdaştırılmıştır. Bu tanıma göre toplumun niteliği kır ve kent ayırımına tabi tutulmadan konu genel hatlarıyla ele alınmıştır. Yani kırsal kalkınma; “küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun tümü ile kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına tam biçimde katkıda bulunmalarının sağlanması sürecidir” (Geray, 1999:64; Ayanoglu, 2008:8).

Kalkınma çabalarını mekansal boyutta ele alan ve çoğu zaman tarımsal kalkınma ile de arasında yakın bağlar kurulan kırsal kalkınma, kapsamlı bir şekilde kentsel alanların dışında bulunan dezavantajlı yaşam ve çalışma ortamlarında, mevcut doğal kaynakların istismarına neden olmadan, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmek yoluyla, hayat standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi, refahın artırılması şeklinde tanımlanabilir (Can ve Esengün: 2007:44; İrmış ve Eroğlu, 2015: 690). Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması, mevcut tarımsal durumun yeniden gözden geçirilmesi ve tarımsal üretim konusunda alışlagelmiş koşulların değiştirilerek standartların yükseltilmesi, tarımsal üretimin sanayi ile entegre edilmesi, göçün durdurulması, işsizliğin azaltılması, sağlık, afet, güvenlik, alt yapı, eğitim, ulaşım, barınma, işsizlik, turizm, pazarlama, el sanatları vb. gibi toplumsal, kültürel ve mali boyutlarda mevcut durumdaki ihtiyaçların belirlenerek eksikliklerin giderilmesi kırsal kalkınmanın temel hedefleri arasında yer almaktadır (Can ve Esengün: 2007:44;Yontar ve Söztutar, 2018:46).

Ulusal kırsal kalkınma stratejisinde ise kırsal kalkınma; kırsal alanda, sürdürülebilir doğal kaynak kullanımını esas alarak, bir taraftan kırsal kesimin gelir düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi yoluyla gelişmişlik farklarının azaltılması amacına yönelik, diğer taraftan çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini gözetken, yerelde farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri, ihtiyaçları, potansiyelleri ve dinamikleri dikkate alarak çok sektörlü yaklaşımla planlanan faaliyetler bütünü olarak kabul edilmektedir (DPT, 2018:3).

İnsanların refah ve mutluluk düzeyinin daha üst seviyelerde olmasının arzulanması ile birlikte kırsal alanlar için kalkınma stratejileri arayışları artmıştır. Bu bağlamda 1980’lerden sonra kırsal kalkınma yaklaşımlarına yönelik tutumlarda köklü bir değişiklik yaşanmaya başlamıştır. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde büyüme öncelikli pratikler yerini toplumun tamamını kapsayan pratiklerin uygulanacağı bir anlayışa bırakmıştır. Dünya üzerinde giderek artan dengesizlikler ve doğal kaynakların hızlı ve bilinçsiz tüketimi sonucunda kalkınma kavramı dünya gündemini daha fazla meşgul etmeye başlamıştır (Gülçubuk vd., 2010:2).

Küreselleşme, iletişimdeki gelişimler, taşıma maliyetlerinin azalması, malların ticari kalıplarındaki değişim ve kırsal bölgelerde tarım dışı aktivitelerin öneminin ortaya çıkışı gibi değişimler kırsal bölgelerde hem tehditler hem de önemli fırsatlar yaratmıştır. (OECD, 2006:12). Bu yeni dünya düzeni kırsal bölgelerde kuralların değişmesine ve yeni kırsal kalkınma politikalarına gereksinim duyulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla kırsal kalkınmaya yönelik amaçlar, hedef sektörler, temel araçlar ve ana aktörler değişmeye başlamıştır. Tablo 1.’de de görüldüğü üzere kırsal kalkınmanın temel amacı çiftliklerin rekabet edebilirliğinden kırsal alanların rekabetçiliğinin geliştirilmesi olarak değişmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için ise sadece tarım sektörü ile kısıtlı kalınmaması, kırsal ekonomilerin çeşitlendirilerek kırsal turizm, imalat sanayi, bilgi ve iletişim teknolojileri endüstrisi gibi

sektörlerin kırsal alanlarda geliştirilmesi hedeflenmeye başlanmıştır. Günümüz ekonomik yapılanması işleyişinde devlet teşviklerinin kırsal kalkınma politikalarında yetersiz kalması nedeniyle temel araç olarak teşviklerden ziyade, yatırımlar yani yatırımcının kırsal alana çekilmesi yönündeki fiziki ve sosyal altyapının sağlanması ve kırsal alanların yatırımcı için cazip hale getirilmesi öne çıkmaya başlamıştır. Bu işleyişte rol alan ana aktör ise artık sadece merkezi hükümet değildir. Ulusal, bölgesel, yerel hükümetler ile diğer yerel paydaşları kapsayan kolektif bir yönetim söz konusudur (OECD, 2006:14-16; Yenigül, 2017:17-18).

Tablo 1. Yeni Kırsal Paradigma

	Eski Yaklaşım	Yeni Yaklaşım
Amaçlar	Eşitlik, çiftlik geliri, çiftliklerin rekabet edebilirliği	Kırsal alanların rekabet edebilirliği, yerel varlıkların değerlendirilmesi, kullanılmayan kaynakların kullanılması
Ana Hedef Sektörler	Tarım	Kırsal ekonomilerdeki çeşitli sektörler (kırsal turizm, imalat sanayi, bilgi ve iletişim teknolojileri endüstrisi vb.)
Temel Araçlar	Teşvikler	Yatırımlar
Ana Aktörler	Ulusal hükümetler, çiftçiler	Yönetimin her düzeyi (uluslar üstü, ulusal, bölgesel ve yerel, yerel), çeşitli yerel paydaşlar (kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları)

Kaynak: (OECD, 2006:15).

3. TKDK DESTEKLERİ VE KIRSAL KALKINMADAKİ ROLÜ

Türkiye’de kırsal kalkınmaya yönelik politikaların ortaya çıkışı Cumhuriyetin ilk yıllarına denk düşmektedir. Bu yıllarda nüfusun önemli bir kısmı köylerde yaşadığı ve ekonomi ağırlıklı olarak tarıma dayalı olduğu için ulusal kalkınmada tarıma ve kırsal alana ayrı bir önem verilmiştir (Gülçubuk vd., 2010:6, Gürlük, 2001:8). Tarım sektörünün gerek ekonomi ve gerekse kırsal alandaki önemi 1970’li yıllara kadar devam etmiş, bu dönemde bütünleşmiş nitelikli, tarımda verimlilik ve modernizasyon odaklı uygulamalar daha çok az gelişmiş bölgelerdeki illerde uygulanmaya başlanmıştır. Kırsal alanda bilgi ve teknoloji düzeyinin yükselmesi ve tarımda makineleşmenin artması ile hızlı bir göç ve kentleşme süreci başlamış ve bu durum hem kırsal alanlarda hem de kentsel alanlarda sorunlar yaratmaya başlamıştır. Bundan dolayı da kırsal kalkınma alanındaki arayışlar da hızlanmıştır (Gülçubuk vd., 2010:6; Yenigül, 2017:20). Türkiye’de kırsal kalkınma süreci AB’ye katılım müzakereleri ile birlikte ayrı bir boyut kazanmıştır (Bahtiyar, 2014:307; Gülçubuk vd., 2010:7; TKDK, 2017:6). Bu bağlamda Türkiye ile AB arasındaki uyum çalışmaları çerçevesinde 3 Ekim 2005’de tarım ve kırsal kalkınma başlığı müzakere konusu olmaya başlayan fasıllardan birisi olmuştur (Yontar ve Söztutar, 2018:50). AB’ye katılım müzakerelerinin 11 No’lu Tarım ve Kırsal Kalkınma Faslı’nın müzakerelere açılması için belirlenen kistaslardan biri, AB standartlarına uyarlanmış bir IPARD (Katılım Öncesi Yardım Aracı – Kırsal Kalkınma Bileşeni) Ajansının faaliyete geçirilmesi olmuştur. Kurum, 18 Mayıs 2007 tarihli ve 5648 sayılı Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile IPARD Ajansı olarak faaliyette bulunmak üzere, Bakanlığın ilgili kuruluşu olarak faaliyetlerine başlamıştır. Avrupa Komisyonunca uygulanan denetimler sonucu IPARD fonlarının yönetim yetkileri kuruma devredilmiştir. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) olarak adlandırılan bu kuruluşun amacı, ulusal kalkınma plan, program ve stratejilerinde öngörülen ilke ve hedefler çerçevesinde, AB ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakları da kapsayacak şekilde, kırsal kalkınma programlarının yürütücüsü olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu amaç doğrultusunda TKDK, AB Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programlarının yetkili kurumudur (TKDK, 2017:1-6).

IPARD programının temel amacı; AB ortak tarım politikasıyla ilgili müktesebatın hazırlanmasına ve aday ülkelerdeki tarım sektörü ile kırsal alanların sürdürülebilir bir biçimde uyumu için bazı önceliklere ve sorunların çözümüne katkı sağlamaktır. Bu çerçevede desteklenecek tedbirlerde öncelik; pazar verimliliği, kalite ve sağlık standartlarının iyileştirilmesi ile kırsal alanlarda yeni istihdam alanlarının oluşturulmasıdır (T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2011: 162; TKDK, 2015:23; Aslan vd., 2016:240). Programda TKDK’nın temel olarak iki görevi vardır. Bunlardan birincisi uygulama ikincisi ise ödemedir. Adaylık döneminde bu fonksiyonları yerine getirecek olan TKDK’nın, adaylık süreci içinde yeterli deneyimi elde ederek üyelik sonrasında AB Ortak Tarım Politikası çerçevesindeki Kırsal Kalkınma için Avrupa “Ödeme Ajansı” olarak çalıştırılması düşünülmektedir. Bu yüzden TKDK ile ilgili yapılan çalışmaların AB mevzuatına uygun olarak ve üzerinde dikkatlice durularak şeffaf bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir (Dağlıoğlu, 2008:56-58).

Türkiye'nin AB Komisyonu tarafından yeterliliğinin resmi olarak tanındığı tek kuruluş olması bakımından TKDK önemli bir yere sahiptir. AB Komisyonundan yetki devrini almayı başarmış ilk kurulan 20 il (birinci faz iller) 2011 yılında ve daha sonra kurulan 22 il (ikinci faz iller) 2013 yılında IPARD hibelerini kullandırmaya hak kazanmıştır. Bu bağlamda TKDK 42 ilde faaliyetlerine devam etmektedir (Aslan vd., 2016:245). Seçilen 42 il, IPARD I belgesinde yer alan AB Komisyonu'nun işaret ettiği kriterlere göre belirlenmiştir. Buna göre; illerin GSYİH değerlerinin Türkiye ortalamasının %75'inin altında olması, kırdan kente vermiş olduğu ya da iller arasındaki göç oranları ve illerin tarım sektörü ile kırsal alanlarının potansiyelleri açısından zayıf ve güçlü olduğu özellikler dikkate alınmıştır (T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2011: 167-170; Yontar ve Söztutar, 2018:54-55).

TKDK destekleri kapsamında 5 farklı tedbir kodu başlığı altında destekler verilmektedir. Bu tedbir türleri ve alt başlıkları şu şekildedir (TKDK, 2019):

- 101 - Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar
  - 101-1- Süt üreten tarımsal işletmeler
  - 101-2- Kırmızı et üreten tarımsal işletmeler
  - 101-3- Kanatlı eti üreten tarımsal işletmeler
  - 101-4- Yumurta üreten tarımsal işletmeler
- 103- Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili fiziki varlıklara yönelik yatırımlar
  - 103-1- Süt ve süt ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması
  - 103-2- Kırmızı et ve et ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması
  - 103-3- Kanatlı eti ve et ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması
  - 103-4- Su ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması
  - 103-5- Meyve ve sebze ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması
- 201- Tarım, çevre, iklim ve organik tarım tedbiri
  - 201-1-Toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü
- 202- LEADER yaklaşımı - yerel kalkınma stratejilerinin uygulanması
  - 202-0- LEADER yaklaşımı - yerel kalkınma stratejilerinin uygulanması
- 302- Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme
  - 302-1- Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve bitkisel ürünlerin işlenmesi ve paketlenmesi
  - 302-2- Arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi işlenmesi ve paketlenmesi
  - 302-3- Zanaatkarlık ve yerel ürün işletmeleri
  - 302-4- Kırsal turizm ve rekreasyon faaliyetleri
  - 302-5- Su ürünleri yetiştiriciliği
  - 302-6- Makine parkları
  - 302-7- Yenilenebilir enerji yatırımları

IPARD programları temelinde, Türkiye'ye tahsis edilen fonlar IPARD I (2007-2013) ve IPARD II (2014-2020) şeklinde iki dönemde TKDK sorumluluğunda kullanılmaktadır (TKDK, 2017:1). 2007-2013 dönemini kapsayan IPARD I programının uygulanması sona ermiş olup, program çerçevesinde bu dönemde süt üreten tarımsal işletmeler (büyükbaş ve küçükbaş süt işletmeleri), et üreten tarımsal işletmeler (büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı işletmeleri), kırmızı ve kanatlı eti kesimhaneleri, et, süt ve meyve sebze işleme paketleme işletmeleri, balık işleme paketleme işletmeleri, arıcılık, tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliği, otel, halı saha, yerel ürünler, kültür balıkçılığı alanlarında proje hazırlayıp sunan başvuru sahiplerine hibeler verilmiştir. Yatırımların hibe oranı %50 ile %65 arasında değişmektedir. Toplam hibe tutarının %75'i AB, %25'i ise Türkiye tarafından karşılanmıştır. AB ile Türkiye arasında gerçekleşen anlaşmalar vasıtasıyla projeleri kabul edilen yatırımcılar KDV'den de muaf

tutulmuştur. Yine IPARD I programı kapsamında bazı yatırımların gerçekleştirilebilmesi için kırsal alan şartı koşulmuştur. Bu anlamda kırsal alanda yaşayan ve gelir düzeyleri düşük olan bireylerin kırsal alanda gerçekleştireceği yatırımlar sayesinde gelirini artırması, bu yatırımlara bağlı olarak istihdam artışını sağlamak ve göç hareketlerinin önüne geçilmek istenmiştir (IPARD, 2017; Aslan vd., 2016:246).

TKDK, IPARD I Programı kapsamında 15 çağrı ilanı gerçekleştirmiş olup; bu çağrıların sonucunda toplam 10.693 yatırımcı ile sözleşme imzalanmıştır. Yaklaşık 6,7 milyar TL'yi bulan yatırım kapsamında, TKDK tarafından yatırımcılara 3,15 milyar TL hibe ödenmiştir. Bu yatırımlar kapsamında, yaklaşık 57 bin kişiye istihdam sağlanmıştır. Faydalanıcılara IPARD yatırımlarının muaf tutulduğu vergiler sayesinde 1 milyar 181 milyon TL kadar dolaylı bir katkı daha sağlanmıştır. Ayrıca IPARD fonları ile desteklenen 3 işletme 48 ayrı ülkeye yaklaşık 179 milyon TL değerinde ihracat gerçekleştirmiştir (TKDK, 2017:14). IPARD I programında gençlere ve kadınlara uygulanan pozitif ayrımcılık neticesinde; toplam yatırımların yaklaşık %43'ü 40 yaş altı genç yatırımcılar (4.572 yatırımcı) tarafından, yaklaşık %10'u ise kadın girişimciler (1.055 kadın girişimci) tarafından hayata geçirilmiştir. Sonuç itibarıyla ülkemize IPARD kapsamında tahsis edilen 1,052 milyar avro fonun 1,047 milyar avrosu hibe olarak yatırımcılarla buluşturulmuş ve fon kullanım oranı %99,52 olarak gerçekleşmiştir (TKDK, 2017:15).

TKDK, IPARD I dönemini 15. çağrı ilanı ile sonlandırmakla beraber, 2014-2020 dönemini kapsayan IPARD II programını uygulamaya başlamıştır. IPARD II programı ile IPARD I programındaki sektörlere ek olarak kırsal alanlarda yerel eylem girişimleri ve çevre dostu tedbirler de desteklenmektedir. IPARD I programında yer almayan manda sütü, kaz, yumurta tavukçuluğu, mantar ve misel, makine parkları ve yenilenebilir enerji yatırımları IPARD II programı kapsamına alınmıştır. Ayrıca IPARD II programının kırsal altyapı yatırımları tedbiri kapsamında ilk defa kamu tüzel kişileri de başvuru sahibi listesine dahil edilmiştir. IPARD II Programı dâhilinde 801 milyon avro AB katkısı ile 244 milyon avro Türkiye Cumhuriyeti katkısı olmak üzere toplam 1 milyar 45 milyon avro hibe kullanılacaktır (TKDK, 2017:16).

4. TKDK IPARD I DESTEKLERİNİN BAŞVURU VE UYGULAMA SÜREÇLERİ İLE SONUÇLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

4.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Özellikleri

Kırsal bölgelerde kalkınma çabalarının önündeki en büyük engellerden bir tanesi sermaye yetersizliğidir. Sermaye yetersizliğinden dolayı kırsal bölge halkının kalkınma çabaları ve ülke ekonomisine olan katkıları sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda kırsal halkı bölgesel kalkınma açısından desteklemek amacıyla faaliyetlere başlayan TKDK, IPARD programları ile kırsal bölgelere yönelik hibeler sağlamaktadır. Bu kapsamda günümüzde 2014-2020 yıllarını kapsayan IPARD II programı uygulanmaktadır. Daha önce ise 2007-2013 yıllarını kapsayan IPARD I programı ile kırsal alanlarda faaliyet gösteren birçok firmaya destekler sağlanmıştır. Bu desteklerin 66 milyon 620 bin TL'lik kısmından ise Isparta ilinde faaliyet gösteren 166 firma faydalanmıştır (TKDK, 2018). Dolayısıyla IPARD I programından faydalanan bu firmaların buldukları bölgelerin kalkınması açısından katkılar sağlaması kaçınılmaz bir durumdur. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı IPARD I programından faydalanan Isparta ilindeki firmaların desteklere ilişkin başvuru ve uygulama süreçlerinde yaşadıkları problemleri ortaya koymak ve bu desteklerin bölge için yaratmış olduğu sonuçları incelemektir.

Çalışmada özellikle Isparta ilinin seçilmesinin nedeni Isparta ilinin ekonomisi tarıma dayalı bir il olmasıdır. Yine çalışmada IPARD II programı yerine IPARD I programının ele alınmasının temel nedeni ise IPARD I programının 2013 yılında sona ermesi dolayısıyla yaratmış olduğu sonuçların net bir şekilde değerlendirme imkanının olmasıdır. Dolayısıyla uygulama süreci halen devam eden IPARD II programı çalışma kapsamında ele alınmamıştır.

Isparta'da TKDK IPARD I hibe programından yararlanan toplam 166 firma TKDK'nın uygulamış olduğu beş farklı tedbir türünden 101, 103 ve 302 tedbir türünden faydalanmıştır.

Araştırmada anakütle olarak bu tedbir türlerinden yararlanan 166 firma baz alınmış ve hedef kitledeki birey sayısı bilindiği için $n = N \cdot t2.p.q / d2.(N - 1) + t2.p .q$ formülü kullanılarak örneklem hesaplanmaya çalışılmıştır. Formüle N: hedef kitledeki birey sayısı, n: örnekleme alınacak birey sayısı, p: incelenen olayın görülüş sıklığı (gerçekleşme olasılığı), q: incelenen olayın görülme sıklığı (gerçekleşmeme olasılığı), t: belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değer, d: olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen $\pm$ örnekleme hatasıdır (Salant

ve Dillman, 1994:55). Yapılan hesaplama göre % 95 güven aralığında, $\pm$ % 5 örnekleme hatası ile örneklem büyüklüğü 117 bulunmuştur.

Araştırmada örnekleme yöntemi olarak tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tabakalı örnekleme, sınırları belirlenmiş bir evrende alt tabakalar veya alt birim gruplarının var olduğu durumlarda kullanılan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2005:105). Bu yöntemde örneklem her bir alt tabakadan birbirinden bağımsız olarak çekilmektedir (Uzgören, 2012:170). Bu bağlamda araştırmanın örnekleme IPARD I projesinden destek alınan tedbir gruplarına göre rastgele seçilen 122 firmadan oluşmaktadır. Bir diğer ifadeyle il bazında % 95 güven aralığında, $\pm$ % 5 örnekleme hatası ile hesaplanan örneklem büyüklüğü değerlerine fazlasıyla ulaşılmıştır. Fakat görüşülen 122 firmadan 13 tanesi anketi yapmayı kabul etmemiş veya anketin birçok sorusuna cevap vermemiştir. Dolayısıyla bu 13 firma çıkarılmış ve örneklem 109 firmadan oluşmuştur. Böylelikle anakütlenin % 65,26'ına ulaşılmıştır.

Araştırmada anakütle ve örneklem değerleri belirlendikten sonra, belirlenen anakütle ve örneklem değerleri arasında istatistiksel açıdan önemli bir farklılık olup olmadığı ki-kare uygunluk testi ile test edilmiştir.

Tablo 2. Ki-Kare Uygunluk Testi

Ki-Kare	3,501 ^a
Serbestlik Derecesi	2
P	,174

a. hücre (% 0,0) 5'den az frekans beklemektedir. Minimum beklenen hücre frekansı 11,8'dir.

Anakütle ile örneklem arasında istatistiksel olarak farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan ki-kare uygunluk testi sonucuna göre $p=0,174 > 0,05$ olduğu için örneklem anakütleyi temsil edebilir (örneklem dağılımı anakütle dağılımına uygundur). Tablo 3'de her tedbire ilişkin anakütle ve örneklem büyüklükleri gösterilmiştir.

Tablo 3. Anakütle ve Örneklem Dağılımı

Tedbir	Anakütle		Örneklem	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
101 - Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar	18	10,84	15	13,76
103 - Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi v pazarlanması ile ilgili fiziki varlıklara yönelik yatırımlar	38	22,89	31	28,44
302 - Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme	110	66,27	63	57,80
Toplam	166	100	109	100

Araştırmada IPARD I programından faydalanan Isparta ilindeki firmaların desteklere ilişkin başvuru ve uygulama süreçlerinde yaşanan problemleri ve bu desteklerin bölge için yaratmış olduğu sonuçları incelemek için anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket Demirbük (2013), Özkul (2013), Kafa (2014), Özen (2014), Akın (2015) çalışmalarından yararlanılarak geliştirilmiştir.

TKDK Isparta İl Koordinatörlüğü'nden gerekli izinler alındıktan sonra Isparta'da IPARD I hibe programından yararlanan katılımcılara anket 05.03.2018 – 15.10.2018 tarihleri arasında yüz yüze uygulanmıştır. Araştırmada anketlerin uygulanmasından sonra elde edilen verilerin analizinde SPSS programından yararlanılmıştır. Araştırmada betimleyici istatistiksel analizler dışında Kruskal Wallis test yönteminden faydalanılmıştır.

Kruskal Wallis testi ikiden fazla boyutu olan değişkenler için uygulanmaktadır. Kruskal Wallis testi gruplar arası tek yönlü varyans analizinin nonparametrik bir alternatifidir. Kruskal Wallis testi sürekli değişkenlere sahip üç veya daha fazla grup için karşılaştırma yapmaya olanak tanır ve asıl amacı örnek değerlerin benzer yapıda olup olmadığını test etmeye yöneliktir (Nakip, 2006:141). Değerler sıralı hale çevrilir ve her grup için sıralı ortalamalar karşılaştırılır. Bu bir gruplar arası analizdir, bundan dolayı farklı insanlar farklı grupların her birinde olmalıdır (Kalaycı, 2010:106). Bir diğer ifadeyle Kruskal Wallis tekniği, ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem ortalamasının birbirlerinden anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test eder. Analizde k tane örneklemin bir bağımlı değişkene ait puanları karşılaştırılır. Bu test, a) bağımlı değişkenin en az sıralama ölçeğinde, b) gözlemlerin birbirinden bağımsız olmasını gerektirir. Analiz, "puanların grup değişkenine göre eşitliği" varsayımlarını gerektirmediği için tek yönlü varyans analizine alternatif bir tekniktir (Büyüköztürk, 2014:168).

4.2. Araştırma Bulguları

Araştırmanın bu kısmında öncelikle ankete katılanlara ilişkin demografik bilgilere değinilmiştir. Bu bağlamda öncelikle proje sahiplerine ilişkin demografik bilgiler, daha sonra firmaya ilişkin demografik bilgiler ve son olarak destek alınan tedbir ve yatırıma ilişkin demografik bilgiler ele alınmıştır.

Tablo 4. Proje Sahibinin Demografik Bilgileri

Proje Sahibinin Cinsiyeti	Sayı	Yüzde	Proje Sahibinin Medeni Durumu	Sayı	Yüzde
Kadın	7	6,4	Evli	92	84,4
Erkek	102	93,6	Bekar	17	15,6
Proje Sahibinin Yaşı	Sayı	Yüzde	Proje Sahibinin Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde
21-30	14	12,8	İlkokul	1	0,09
31-40	54	49,5	Ortaokul	6	5,5
41-50	34	31,2	Lise	62	56,9
51 ve Üzeri	7	6,4	Ön lisans	22	20,2
			Lisans	18	16,5

Tablo 4.'de görüldüğü üzere proje sahibine ilişkin demografik bilgiler proje sahibinin cinsiyeti, medeni durumu, yaşı ve eğitim durumu şeklinde dört açıdan ele alınmıştır. Bu anlamda araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımına bakıldığında %93,6 ile erkek katılımcıların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Proje sahiplerinin medeni durumuna bakıldığında ise %84,4'ünün (92 kişi) evli olduğu kalan % 15,6'sının (17 kişi) ise bekar olduğu görülmektedir. Proje sahipleri yaş aralıkları açısından değerlendirildiğinde %49,5'i 31-40 yaş aralığında bulunmaktadır. Bu aralığı %31,2 ile 41-50 yaş aralığı, %12,8 ile 21-30 yaş aralığı ve %6,4 ile 51 ve üstü yaş aralığı takip etmektedir. Son olarak proje sahipleri eğitim durumları açısından değerlendirildiğinde araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğunun (%56,9) lise mezunlarından oluştuğu görülmektedir. Ön lisans veya lisans şeklinde üniversite eğitimi alan proje sahibine bakıldığında %20,2'si ön lisans, %16,5'i lisans olmak üzere toplam 40 kişinin üniversite mezunu olduğu söylenebilir. Araştırma kapsamında yüksek lisans veya doktora düzeyinde mezuniyete sahip proje sahibi yoktur.

Tablo 5. Firmaya İlişkin Demografik Bilgiler

Yatırımın Bulunduğu Yerleşim Yeri	Sayı	Yüzde	Firmanın Hukuki Yapısı	Sayı	Yüzde
Köy	30	27,5	Şahıs İşletmesi	66	60,6
Kasaba	5	4,6	Limited Şirket	33	30,3
İlçe	74	67,9	Anonim Şirket	4	3,7
			Diğer	6	5,5
Firmanın Aile İşletmesi Olma Durumu	Sayı	Yüzde	İhracat Yapma Durumu	Sayı	Yüzde
Evet	72	66,1	Evet	7	6,4
Hayır	37	33,9	Hayır	102	93,6

Tablo 5 yapılan araştırmada firmalara ilişkin demografik bilgileri göstermektedir. Tabloda yatırımın bulunduğu yerleşim yeri, firmanın hukuki yapısı, firmanın aile işletmesi olup olmadığı ve firmanın ihracat yapıp yapmadığına ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Bu anlamda ilk olarak firmalar yatırımın bulunduğu yerleşim yeri açısından değerlendirilmiştir. Firmalar aldıkları destek kapsamında köy, kasaba ve ilçe olmak üzere üç farklı alanda yatırımlarını hayata geçirmişlerdir. Bu bağlamda yatırımlar %67,9 ile daha çok ilçelerde yoğunlaşmıştır. Firmaların hukuki yapısına bakıldığında toplam içindeki en yüksek paya %60,6'lık bir oranla şahıs işletmelerinin sahip olduğu görülmektedir. Firmalar aile işletmesi olup olmadıkları açısından değerlendirildiğinde %66,1'lik (72 kişi) kısmı aile işletmesi olduğunu kalan %33,9'luk (37 kişi) kısmı ise aile işletmesi olmadığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan firmalar ihracat yapıp yapmadıkları açısından değerlendirildiğinde 109 firmadan sadece 7 firma ihracat yaptığını belirtmiştir.

Tablo 6. Destek Alınan Tedbir ve Yatırıma İlişkin Demografik Bilgiler

Yatırım Kapsamı	Sayı	Yüzde
Yeni yatırım	47	43,1
Tamamlama yatırımı	10	9,2
Kapasite artırma veya teknoloji yenileme	41	37,6
Sulama Yatırımları	7	6,4
Diğer	4	3,7
Yatırım Yapılan Alan İle İlgili Tecrübe Düzeyi		
Tecrübesiz	4	3,7
1-5 Yıl Tecrübe	16	14,7
6-10 Yıl Tecrübe	41	37,6
11-15 Yıl Tecrübe	24	22,0
16-20 Yıl Tecrübe	13	11,9
20 Yıl Üstü Tecrübe	11	10,1
IPARD I Desteklerinden Haberdar Olma Şekli		
Ulusal ve yerel basın yoluyla	5	4,6
Afiş ve broşürler	4	3,7
Tarım İl Müdürlüğü Tanıtım Toplantıları	25	22,9
Tarım İl Müdürlüğü internet sitesi	4	3,7
TKDK Isparta İl Koordinatörlüğü	26	23,9
TKDK internet sitesi	8	7,3
Üye olduğum kooperatif veya birlikten	5	4,6
Çevremdeki diğer insanlardan	32	29,4
Proje Hazırlama Şekli		
Kendim	3	2,8
Danışman	106	97,2

Tablo 6’da görüldüğü üzere destek alınan tedbir ve yatırıma ilişkin demografik bilgilerde yatırım kapsamı, yatırım yapılan alan ile ilgili tecrübe düzeyi, IPARD I desteklerinden haberdar olma şekli ve proje hazırlama şekli ele alınmıştır. Araştırmaya katılan firmaların yatırımlarının kapsamına bakıldığında toplam yatırım içerisinde en yüksek payı %43,1 ile yeni yatırımlar almaktadır. İkinci en yüksek pay ise %37,6 ile kapasite artırma ve teknoloji yenileme faaliyetlerine yönelik olarak gerçekleştirilen yatırımlardır. Bu yatırımları %9,2 ile tamamlama yatırımları, %6,4 ile sulama yatırımları ve son olarak %3,7 ile diğer yatırımlar takip etmektedir. TKDK destekleri kapsamında yatırım faaliyeti gerçekleştiren girişimcilerin %96,3’ü faaliyet alanı ile ilgili daha önceden bir tecrübesi olduğunu belirtmiştir. Tecrübesi olanlar tecrübe düzeyi açısından değerlendirildiğinde 20 yıl ve üzerinde tecrübeye sahip olanlar %10,1 ile en düşük paya sahip olan gruptur. En yüksek paya sahip olan grup ise %37,6 ile 6-10 yıl tecrübe sahibi olanlardır. TKDK desteklerinden faydalanan katılımcıların desteklerden nasıl haberdar olduğuna bakıldığında %29,4 ile çevremdeki diğer insanlardan öğrendim cevabını verenler en yüksek paya sahip olan gruptur. %23,9’luk bir çoğunlukla TKDK Isparta İl Koordinatörlüğü cevabı ise ikinci en popüler cevap olarak gözükmektedir. Tarım İl Müdürlüğü tanıtım toplantılarından öğrendiğini belirtenlerin oranı ise %22,9 ile üçüncü en yüksek cevap olarak görülmektedir. Hem Tarım İl Müdürlüğü internet sitesi hem de TKDK internet sitesinden öğrenenlerin oranı ise %11 seviyesinde gerçekleşmiştir. Tarım İl Müdürlüğü internet sitesi ve afiş ve broşürler yoluyla öğrenenlerin oranı ise en düşük paya sahip olan iki grup olarak gözükmektedir. Araştırma kapsamındaki katılımcıların projelerini kendileri mi yoksa bir danışman mı hazırladığına bakıldığında sadece 3 kişi projesini kendisi hazırlamıştır. Kalan 106 kişi projesini dışarıdan bir danışmana hazırlamıştır.

Demografik bilgilerden sonra IPARD I projelerinin başvuru ve uygulama süreçleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. IPARD I projelerinin başvuru ve uygulama süreçlerinin değerlendirilmesi adına katılımcılara 5’li likert ölçek kullanılarak (1=Hiç Katılmıyorum, 2=Kısmen Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Kısmen Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) 14 adet değerlendirme ölçütü açısından düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir.

Tablo 7. IPARD I Desteklerinin Başvuru ve Uygulama Süreçlerinin Değerlendirilmesi

	Kriterler	N	Ortalama
1	TKDK IPARD projesi konusunda yapılan tanıtımlar yeterlidir	109	3,8165
2	TKDK IPARD proje başvuru konuları yeterlidir	109	4,0275
3	TKDK IPARD proje başvuru süresi yeterlidir	109	4,2294
4	TKDK IPARD projesi hibe miktarları yeterlidir	109	3,8440
5	TKDK IPARD proje hazırlama dokümanları yeterli ve anlaşılardır	109	4,0642
6	TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde il koordinatörlüğü yeterli desteği sağlamaktadır	109	4,1835
7	TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde danışman bulma zorluğu yaşanmamaktadır	109	4,2110
8	TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde dosya hazırlama maliyetleri çok yüksek değildir	109	3,7615
9	TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde gerekli izin ve ruhsatların alınmasında zorluklar yaşanmamaktadır	109	3,7248
10	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde ihale dosyalarının hazırlanmasında güçlükler yaşanmamaktadır	109	3,7615
11	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde piyasa fiyatları ile proje bütçesi arasındaki tutarsızlıklar yaşanmamaktadır	109	3,6606
12	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde teklif alacak firma yetersizliği söz konusu değildir	109	3,9266
13	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde gerekli izin ve ruhsatların alınmasında zorluklar yaşanmamaktadır	109	3,6239
14	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde izleme değerlendirme formları ile ilgili zorluklar yaşanmamaktadır	109	3,7431

IPARD I desteklerinin başvuru ve uygulama süreçlerine ilişkin tablo 7’de yer alan değerlendirme kriterleri incelendiğinde en çok memnuniyet duyulan konu IPARD I proje başvuru sürelerinin yeterli olduğudur. Katılımcılar bu soruya 4,22’lik ortalama ile en yüksek cevabı vermişlerdir. Proje hazırlama sürecinde danışman bulma zorluğunun yaşanmaması ise 4,21 ortalama ile ikinci en yüksek cevaptır. Proje hazırlama sürecinde il koordinatörlüğünün yeterli desteği sağladığını düşünüyor musunuz sorusuna ise katılımcılar 4,18 ortalama ile üçüncü en yüksek cevabı vermişlerdir. Bu anlamda il koordinatörlüğünün desteklerin uygulanmasında etkin bir role sahip olduğu söylenebilir. Katılımcılar arasında en düşük ortalamaya sahip değerlendirme kriteri ise TKDK IPARD proje uygulama sürecinde gerekli izin ve ruhsatların alınmasında zorluklar yaşanmamasıdır. 3,62 ortalamaya sahip olan bu kritere göre az da olsa proje uygulama sürecinde izin ve ruhsatların alınmasında zorluklar yaşandığı söylenebilir. En düşük değere sahip diğer bir kriter proje uygulama sürecinde piyasa fiyatları ile proje bütçesi arasında tutarsızlıklar yaşanmamasıdır. Katılımcılar bu kriteri kabul etmekle birlikte kriter, diğer kriterlere göre 3,66’lık ortalama ile daha düşük bir değere sahiptir.

IPARD I desteklerinin başvuru ve uygulama süreçlerinin değerlendirilmesine yönelik hazırlanan sorular toplu olarak değerlendirildiğinde katılımcıların desteklere ilişkin başvuru ve uygulama süreçlerinden genel olarak memnun oldukları söylenebilir.

IPARD I desteklerinin başvuru ve uygulama süreçlerine ilişkin yapılan değerlendirmelerden sonra firmaların cevaplarının destek alınan tedbir türlerine göre farklılık gösterip gösterilmediğine bakmak için nonparametrik bir test olan Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Kruskal-Wallis testinin uygulanabilmesi için grup sayısının 3 ve üzeri olması gerekmektedir. Bunun yanında verilerin normal dağılması ile varyanslarının eşit olması varsayımlarından en az birini sağlamamış olması zorunludur (Kalaycı, 2010:73-74; Uzgören, 2012:283).

Tablo 8. One-Sample Kolmogorov-Smirnov Testi

	N	Normal Parametreler ^{a,b}		En Aşırı Farklılıklar			Test İstatistiği	P
		Ortalama	Standart Sapma	Mutlak	Pozitif	Negatif		
1	109	3,8165	1,11526	0,290	0,144	-0,290	0,290	0,000 ^c
2	109	4,0275	1,15837	0,289	0,201	-0,289	0,289	0,000 ^c
3	109	4,2294	0,91927	0,258	0,201	-0,258	0,258	0,000 ^c
4	109	3,8440	1,26326	0,274	0,180	-0,274	0,274	0,000 ^c
5	109	4,0642	1,13264	0,276	0,204	-0,276	0,276	0,000 ^c
6	109	4,1835	1,09853	0,287	0,229	-0,287	0,287	0,000 ^c
7	109	4,2110	1,02806	0,265	0,221	-0,265	0,265	0,000 ^c
8	109	3,7615	1,19334	0,221	0,150	-0,221	0,221	0,000 ^c
9	109	3,7248	1,16167	0,273	0,140	-0,273	0,273	0,000 ^c
10	109	3,7615	1,20107	0,239	0,151	-0,239	0,239	0,000 ^c
11	109	3,6606	1,07342	0,211	0,144	-0,211	0,211	0,000 ^c
12	109	3,9266	1,10308	0,215	0,165	-0,215	0,215	0,000 ^c
13	109	3,6239	1,26776	0,241	0,139	-0,241	0,241	0,000 ^c
14	109	3,7431	1,18949	0,237	0,145	-0,237	0,237	0,000 ^c

a. Test dağılımı normal.

b. Verilerden hesaplandı.

c. Lilliefors anlamlılık düzeltmesi.

Tablo 8’de yer alan Kolmogorov-Smirnov normallik testine göre tüm verilerin p değeri 0,05’den küçük olduğu için veriler normal dağılım göstermemektedir. Tablo 9’da varyansların homojen olup olmadığını görebilmek için levne istatistiğine bakılmıştır. Levne istatistiği 1, 2, 3, 4, 5 ve 10. sorularda varyansların homojen olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla da verilerin normal dağılması ile varyanslarının eşit olması varsayımlarından en az biri sağlanmadığı için nonparametrik bir test olan Kruskal-Wallis testi yapılabilir.

Tablo 9. Varyansların Homojenliği Testi

		Levene İstatistiği	df1	df2	P
1	TKDK IPARD projesi konusunda yapılan tanıtımlar yeterlidir	9,818	2	106	,000
2	TKDK IPARD proje başvuru konuları yeterlidir	6,727	2	106	,002
3	TKDK IPARD proje başvuru süresi yeterlidir	6,065	2	106	,003
4	TKDK IPARD projesi hibe miktarları yeterlidir	29,478	2	106	,000
5	TKDK IPARD proje hazırlama dokümanları yeterli ve anlaşılabilir	7,175	2	106	,001
6	TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde il koordinatörlüğü yeterli desteği sağlamaktadır	,171	2	106	,843
7	TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde danışman bulma zorluğu yaşanmamaktadır	1,519	2	106	,224
8	TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde dosya hazırlama maliyetleri çok yüksek değildir	1,193	2	106	,307
9	TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde gerekli izin ve ruhsatların alınmasında zorluklar yaşanmamaktadır	2,728	2	106	,070
10	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde ihale dosyalarının hazırlanmasında güçlükler yaşanmamaktadır	4,000	2	106	,021
11	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde piyasa fiyatları ile proje bütçesi arasındaki tutarsızlıklar yaşanmamaktadır	,741	2	106	,479
12	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde teklif alacak firma yetersizliği söz konusu değildir	2,116	2	106	,126
13	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde gerekli izin ve ruhsatların alınmasında zorluklar yaşanmamaktadır	1,616	2	106	,203
14	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde izleme değerlendirme formları ile ilgili zorluklar yaşanmamaktadır	1,970	2	106	,145

Kruskal-Wallis testi sonuçları aşağıda tablo 10’da verilmiştir. Buna göre 1, 4, 5, 6, 8, 11, 12 ve 14. sorularda p değeri 0,05 değerinden küçük olduğu için firmalar destek alınan tedbir türlerine göre farklılık göstermektedir.

Diğer sorularda ise (2, 3, 7, 9, 10, 13) firmalar destek alınan tedbir türlerine göre istatistik olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 10. Kruskal-Wallis Testi

		Ki-Kare	df	P
1	TKDK IPARD projesi konusunda yapılan tanıtımlar yeterlidir	10,431	2	,005
2	TKDK IPARD proje başvuru konuları yeterlidir	5,420	2	,067
3	TKDK IPARD proje başvuru süresi yeterlidir	1,643	2	,440
4	TKDK IPARD projesi hibe miktarları yeterlidir	20,334	2	,000
5	TKDK IPARD proje hazırlama dokümanları yeterli ve anlaşılırdır	15,188	2	,001
6	TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde il koordinatörlüğü yeterli desteği sağlamaktadır	9,486	2	,009
7	TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde danışman bulma zorluğu yaşanmamaktadır	3,369	2	,186
8	TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde dosya hazırlama maliyetleri çok yüksek değildir	15,028	2	,001
9	TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde gerekli izin ve ruhsatların alınmasında zorluklar yaşanmamaktadır	5,010	2	,082
10	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde ihale dosyalarının hazırlanmasında güçlükler yaşanmamaktadır	3,040	2	,219
11	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde piyasa fiyatları ile proje bütçesi arasındaki tutarsızlıklar yaşanmamaktadır	7,510	2	,023
12	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde teklif alacak firma yetersizliği söz konusu değildir	7,057	2	,029
13	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde gerekli izin ve ruhsatların alınmasında zorluklar yaşanmamaktadır	3,707	2	,157
14	TKDK IPARD proje uygulama sürecinde izleme değerlendirme formları ile ilgili zorluklar yaşanmamaktadır	6,387	2	,041

Firmalar destek alınan tedbir türlerine göre istatistik olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine bakıldıktan sonra anlamlı farklılık çıkan sorularda ortalama sıralar tablosuna (tablo 11) bakılarak farklılık düzeyi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Buna göre 1. soruya bakıldığında “TKDK IPARD projesi konusunda yapılan tanıtımlar yeterlidir” sorusuna 302 kodlu çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirmesi tedbirinden destek alan firmalar diğer tedbirlerden destek alan firmalara göre daha olumlu bir cevap vermiştir. Bir diğer ifadeyle 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 60,70, 103 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 54,03, 101 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası ise 33,07’dir. Dolayısıyla 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar 101 ve 103 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre TKDK IPARD projesi konusunda yapılan tanıtımlar yeterli olduğunu daha fazla düşünmektedir.

“TKDK IPARD projesi hibe miktarları yeterlidir” sorusuna ise yine 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar diğer tedbirlerden destek alan firmalara göre daha olumlu bir cevap vermiştir. Bu anlamda 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 66,07, 103 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 40,15, 101 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası ise 39,20’dir. Dolayısıyla 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların 101 ve 103 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre TKDK IPARD projesi hibe miktarlarının yeterli olduğunu daha fazla düşünmektedir. TKDK IPARD projesi hibe miktarlarının yeterli olduğu konusunda en olumsuz grup ise 101 kodlu tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar tedbirinden destek alan firmalardır.

“TKDK IPARD proje hazırlama dokümanları yeterli ve anlaşılırdır” sorusuna ise yine 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar diğer tedbirlerden destek alan firmalara göre daha olumlu bir cevap vermiştir. Bu anlamda 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 61,96, 103 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 53,37, 101 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası ise 29,13’tür. Dolayısıyla 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar 101 ve 103 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre TKDK IPARD proje hazırlama dokümanlarının yeterli ve anlaşılır olduğu konusunda daha pozitif bir tutum sergilemektedirler. TKDK IPARD proje hazırlama dokümanlarının yeterli ve anlaşılır olduğu konusunda en olumsuz tutum sergileyen grup ise 101 kodlu tedbirden destek alan firmalardır.

“TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde il koordinatörlüğü yeterli desteği sağlamaktadır” sorusuna ise yine 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar diğer tedbirlerden destek alan firmalara göre daha olumlu bir cevap vermiştir. Bu anlamda 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 59,10, 103 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 56,92, 101 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası ise 33,80’dir. Dolayısıyla 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar 101 ve 103 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre TKDK

IPARD proje hazırlama sürecinde il koordinatörlüğünün yeterli desteği sağladığı konusunda daha pozitif bir tutum sergilemektedirler. TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde il koordinatörlüğü yeterli desteği sağlamaktadır sorusuna karşı en olumsuz tutum sergileyen grup ise yine 101 kodlu tedbirinden destek alan firmalardır.

Tablo 11. Ortalama Sıralar

	Destek Alınan Tedbir	N	Ortalama Sıra
1 TKDK IPARD projesi konusunda yapılan tanıtımlar yeterlidir	101	15	33,07
	103	31	54,03
	302	63	60,70
2 TKDK IPARD proje başvuru konuları yeterlidir	101	15	40,40
	103	31	52,66
	302	63	59,63
3 TKDK IPARD proje başvuru süresi yeterlidir	101	15	52,50
	103	31	60,65
	302	63	52,82
4 TKDK IPARD projesi hibe miktarları yeterlidir	101	15	39,20
	103	31	40,15
	302	63	66,07
5 TKDK IPARD proje hazırlama dokümanları yeterli ve anlaşılırdır	101	15	29,13
	103	31	53,37
	302	63	61,96
6 TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde il koordinatörlüğü yeterli desteği sağlamaktadır	101	15	33,80
	103	31	56,92
	302	63	59,10
7 TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde danışman bulma zorluğu yaşanmamaktadır	101	15	49,13
	103	31	62,87
	302	63	52,52
8 TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde dosya hazırlama maliyetleri çok yüksek değildir	101	15	27,10
	103	31	56,73
	302	63	60,79
9 TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde gerekli izin ve ruhsatların alınmasında zorluklar yaşanmamaktadır	101	15	38,97
	103	31	56,48
	302	63	58,09
10 TKDK IPARD proje uygulama sürecinde ihale dosyalarının hazırlanmasında güçlükler yaşanmamaktadır	101	15	44,30
	103	31	52,55
	302	63	58,75
11 TKDK IPARD proje uygulama sürecinde piyasa fiyatları ile proje bütçesi arasındaki tutarsızlıklar yaşanmamaktadır	101	15	35,10
	103	31	57,19
	302	63	58,66
12 TKDK IPARD proje uygulama sürecinde teklif alacak firma yetersizliği söz konusu değildir	101	15	44,33
	103	31	66,45
	302	63	51,90
13 TKDK IPARD proje uygulama sürecinde gerekli izin ve ruhsatların alınmasında zorluklar yaşanmamaktadır	101	15	41,43
	103	31	54,90
	302	63	58,28
14 TKDK IPARD proje uygulama sürecinde izleme değerlendirme formları ile ilgili zorluklar yaşanmamaktadır	101	15	36,67
	103	31	58,31
	302	63	57,74

“TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde dosya hazırlama maliyetleri çok yüksek değildir” sorusuna ise yine 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar diğer tedbirlerden destek alan firmalara göre daha olumlu bir cevap vermiştir. Bu anlamda 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 60,79, 103 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 56,73, 101 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası ise 27,10’dur. Dolayısıyla 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar 101 ve 103 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde dosya hazırlama maliyetlerinin çok yüksek olmadığı konusunda daha pozitif bir tutum sergilemektedirler. TKDK IPARD proje hazırlama sürecinde il koordinatörlüğü yeterli desteği sağlamaktadır sorusuna karşı en olumsuz tutum sergileyen grup ise 101 kodlu tedbirden destek alan firmalardır.

“TKDK IPARD proje uygulama sürecinde piyasa fiyatları ile proje bütçesi arasındaki tutarsızlıklar yaşanmamaktadır” sorusuna en olumsuz yaklaşan grup 101 kodlu tedbirden destek alan firmalardır. 103 ve 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar 101 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre daha olumlu bir tutum sergilemişlerdir. Bu anlamda 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 58,66, 103 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 57,19, 101 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası ise 35,10’dur. Dolayısıyla 103 ve 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar 101 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre TKDK IPARD proje uygulama sürecinde piyasa fiyatları ile proje bütçesi arasındaki tutarsızlıklar yaşanmadığı konusunda daha pozitif bir tutum sergilemektedirler.

“TKDK IPARD proje uygulama sürecinde teklif alacak firma yetersizliği söz konusu değildir” sorusuna en olumsuz yaklaşan grup 101 kodlu tedbirden destek alan firmalardır. 103 ve 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar 101 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre daha olumlu bir tutum sergilemişlerdir. Bu anlamda 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 51,90, 103 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 66,45, 101 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası ise 44,33’dür. Dolayısıyla 103 ve 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar 101 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre TKDK IPARD proje uygulama sürecinde teklif alacak firma yetersizliğinin olmadığı konusunda daha pozitif bir tutum sergilemektedirler.

“TKDK IPARD proje uygulama sürecinde izleme değerlendirme formları ile ilgili zorluklar yaşanmamaktadır” sorusuna en olumsuz yaklaşan grup 101 kodlu tedbirden destek alan firmalardır. 103 ve 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar 101 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre daha olumlu bir tutum sergilemişlerdir. Bu anlamda 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 57,74, 103 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 58,31, 101 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası ise 36,67’dır. Dolayısıyla 103 kodlu tedbirden destek alan firmalar 101 ve 302 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre TKDK IPARD proje uygulama sürecinde izleme değerlendirme formları ile ilgili zorluklar yaşanmadığı konusunda daha pozitif bir tutum sergilemektedirler.

IPARD I desteklerinin başvuru ve uygulama süreçlerine ilişkin yapılan değerlendirmelerde firmaların cevaplarının destek alınan tedbir türlerine göre farklılık gösterip gösterilmediğine baktıktan sonra IPARD I desteklerinin sonuçlarının değerlendirilmesine geçilmiştir. Bu bağlamda katılımcılara 5’li likert ölçek kullanılarak (1= Hiç Katılmıyorum 2= Kısmen Katılmıyorum 3= Kararsızım 4= Kısmen Katılıyorum 5= Kesinlikle Katılıyorum) 8 adet kriter açısından düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir.

Tablo 12. IPARD Desteklerinin Sonuçlarının Değerlendirilmesi

	N	Ortalama	Standart Sapma
1 TKDK IPARD projeleri ile kırsal halkın tarım sektöründe istihdamı artmıştır.	109	4,1560	1,01993
2 TKDK IPARD projeleri ile kırsal alan da tarım potansiyeli yatırımcıların dikkatini çekmiştir.	109	4,2110	,97252
3 TKDK IPARD projeleri ile bölgede kırsal halkın geliri artmıştır.	109	4,1743	1,05272
4 TKDK IPARD projeleri ile tarım, kırsal halk ve işletmeciler için ekonomik fayda sağlamıştır.	109	4,3670	,81264
5 TKDK IPARD projeleri kırsal halkın becerilerinin gelişmesini, yaratıcılık ve yenilikçilik gibi konulara karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamıştır.	109	3,7615	1,02649
6 TKDK IPARD projeleri geleneksel kültürü olumlu yönde geliştirmiştir.	109	3,4954	1,16765
7 TKDK IPARD projeleri ile kurulan tesislerin inşaatı kırsal alanlarda doğal çevreyi yok etmiştir.	109	2,3578	1,26581
8 TKDK IPARD projeleri tarım sektörüne olumlu katkı sağlamıştır	109	4,4679	,81159

IPARD I projelerinin etkilerinin değerlendirilmesine bakıldığında genel olarak tarım, istihdam, tesislerin doğal çevreye etkisi, yenilikçilik kırsal halkın refahına yönelik genel eğilimi ölçme amacı taşımaktadır. Bu bağlamda katılımcılar 7. soru haricindeki tüm kriterleri kabul etmektedir. IPARD I projeleri ile kurulan tesislerin inşaatı, kırsal alanlarda doğal çevreyi yok etmiştir sorusuna 2,35'lik bir ortalama ile kabul etmedikleri cevabını vermişlerdir. IPARD I projeleri tarım sektörüne olumlu katkı sağlamıştır sorusuna ise katılımcılar tarafından 4,46'lık bir ortalama ile en yüksek cevap verilmiştir.

IPARD I desteklerinin sonuçlarının değerlendirilmesine ilişkin yapılan değerlendirme de firmalar destek alınan tedbir türlerine göre farklılık gösterip gösterilmediğine bakmak için nonparametrik bir test olan Kruskal-Wallis testi yapılmıştır.

Tablo 13. One-Sample Kolmogorov-Smirnov Testi

N	Normal Parametreler ^{a,b}		En Aşırı Farklıklar			Test İstatistiği	P	
	Ortalama	Standart Sapma	Mutlak	Pozitif	Negatif			
1	109	4,1560	1,01993	0,255	0,204	-0,255	0,255	0,000 ^c
2	109	4,2110	0,97252	0,287	0,209	-0,287	0,287	0,000 ^c
3	109	4,1743	1,05272	0,279	0,216	-0,279	0,279	0,000 ^c
4	109	4,3670	0,81264	0,314	0,218	-0,314	0,314	0,000 ^c
5	109	3,7615	1,02649	0,197	0,165	-0,197	0,197	0,000 ^c
6	109	3,4954	1,16765	0,218	0,122	-0,218	0,218	0,000 ^c
7	109	2,3578	1,26581	0,198	0,198	-0,142	0,198	0,000 ^c
8	109	4,4679	0,81159	0,377	0,256	-0,377	0,377	0,000 ^c

a. Test dağılımı normal.

b. Verilerden hesaplandı.

c. Lilliefors anlamlılık düzeltmesi.

Kruskal-Wallis testini yapmadan önce Kolmogorov-Smirnov normallik testi yapılmış ve tüm verilerin p değeri 0,05'den küçük olduğu için verilerin normal dağılım göstermediği ortaya konmuştur. Daha sonra varyansların homojen olup olmadığını görebilmek için levne istatistiğine bakılmıştır. Levene istatistiğine tüm sorularda varyansların homojen olduğu görülmektedir. Dolayısıyla da verilerin normal dağılımı ile varyanslarının eşit olması varsayımlarından en az biri sağlanmadığı için nonparametrik bir test olan Kruskal-Wallis testi yapılabilir.

Tablo 14. Varyansların Homojenliği Testi

		Levene	df1	df2	P
		İstatistiği			
1	TKDK IPARD projeleri ile kırsal halkın tarım sektöründe istihdamı artmıştır.	2,314	2	106	,104
2	TKDK IPARD projeleri ile kırsal alan da tarım potansiyeli yatırımcıların dikkatini çekmiştir.	,533	2	106	,589
3	TKDK IPARD projeleri ile bölgede kırsal halkın geliri artmıştır.	2,146	2	106	,122
4	TKDK IPARD projeleri ile tarım, kırsal halk ve işletmeciler için ekonomik fayda sağlamıştır.	,810	2	106	,448
5	TKDK IPARD projeleri kırsal halkın becerilerinin gelişmesini, yaratıcılık ve yenilikçilik gibi konulara karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamıştır.	2,483	2	106	,088
6	TKDK IPARD projeleri geleneksel kültürü olumlu yönde geliştirmiştir.	1,778	2	106	,174
7	TKDK IPARD projeleri ile kurulan tesislerin inşaatı kırsal alanlarda doğal çevreyi yok etmiştir.	,649	2	106	,524
8	TKDK IPARD projeleri tarım sektörüne olumlu katkı sağlamıştır	,046	2	106	,955

Kruskal-Wallis testi sonuçları aşağıda tablo 15'de verilmiştir. Buna göre 1 ve 3, sorularda p değeri 0,05 değerinden küçük olduğu için firmalar destek alınan tedbir türlerine göre farklılık göstermektedir. Diğer sorularda ise (2, 4, 5, 6, 7, 8) firmalar destek alınan tedbir türlerine göre istatistik olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 15. Kruskal-Wallis Testi

		Ki-Kare	df	P
1	TKDK IPARD projeleri ile kırsal halkın tarım sektöründe istihdamı artmıştır.	6,970	2	,031
2	TKDK IPARD projeleri ile kırsal alan da tarım potansiyeli yatırımcıların dikkatini çekmiştir.	,818	2	,664
3	TKDK IPARD projeleri ile bölgede kırsal halkın geliri artmıştır.	7,762	2	,021
4	TKDK IPARD projeleri ile tarım, kırsal halk ve işletmeciler için ekonomik fayda sağlamıştır.	2,407	2	,300
5	TKDK IPARD projeleri kırsal halkın becerilerinin gelişmesini, yaratıcılık ve yenilikçilik gibi konulara karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamıştır.	4,592	2	,101
6	TKDK IPARD projeleri geleneksel kültürü olumlu yönde geliştirmiştir.	3,728	2	,155
7	TKDK IPARD projeleri ile kurulan tesislerin inşaatı kırsal alanlarda doğal çevreyi yok etmiştir.	,617	2	,734
8	TKDK IPARD projeleri tarım sektörüne olumlu katkı sağlamıştır	2,250	2	,325

Firmalar destek alınan tedbir türlerine göre istatistik olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine bakıldıktan sonra anlamlı farklılık çıkan sorularda ortalama sıralar tablosuna (tablo 16) bakılarak farklılık düzeyi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Buna göre 1. soruya bakıldığında “TKDK IPARD projeleri ile kırsal halkın tarım sektöründe istihdamı artmıştır” sorusuna 103 kodlu tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili fiziki varlıklara yönelik yatırımlar tedbirinden destek alan firmalar diğer tedbirlerden destek alan firmalara göre daha olumlu bir cevap vermiştir. Bir diğer ifadeyle 103 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 60,29, 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 56,71, 101 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası ise 36,87’dir. Dolayısıyla 103 kodlu tedbirden destek alan firmalar 101 ve 302 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre TKDK IPARD projeleri ile kırsal halkın tarım sektöründe istihdamının artmış olduğunu daha fazla düşünmektedir.

Tablo 16. Ortalama Sıralar

		Destek Alınan Tedbir	N	Ortalama Sıra
1	TKDK IPARD projeleri ile kırsal halkın tarım sektöründe istihdamı artmıştır.	101	15	36,87
		103	31	60,29
		302	63	56,71
2	TKDK IPARD projeleri ile kırsal alan da tarım potansiyeli yatırımcıların dikkatini çekmiştir.	101	15	48,73
		103	31	56,47
		302	63	55,77
3	TKDK IPARD projeleri ile bölgede kırsal halkın geliri artmıştır.	101	15	35,90
		103	31	55,74
		302	63	59,18
4	TKDK IPARD projeleri ile tarım, kırsal halk ve işletmeciler için ekonomik fayda sağlamıştır.	101	15	45,00
		103	31	58,68
		302	63	55,57
5	TKDK IPARD projeleri kırsal halkın becerilerinin gelişmesini, yaratıcılık ve yenilikçilik gibi konulara karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamıştır.	101	15	39,43
		103	31	57,10
		302	63	57,67
6	TKDK IPARD projeleri geleneksel kültürü olumlu yönde geliştirmiştir.	101	15	43,37
		103	31	51,94
		302	63	59,28
7	TKDK IPARD projeleri ile kurulan tesislerin inşaatı kırsal alanlarda doğal çevreyi yok etmiştir.	101	15	52,50
		103	31	58,58
		302	63	53,83
8	TKDK IPARD projeleri tarım sektörüne olumlu katkı sağlamıştır.	101	15	46,07
		103	31	54,06
		302	63	57,59

“TKDK IPARD projeleri ile bölgede kırsal halkın geliri artmıştır.” sorusuna ise yine 302 kodlu tedbirden destek alan firmalar diğer tedbirlerden destek alan firmalara göre daha olumlu bir cevap vermiştir. Bu anlamda 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 59,19, 103 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası 55,74, 101 kodlu tedbirden destek alan firmaların ortalama sırası ise 35,90’dır. Dolayısıyla 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların 101 ve 103 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre TKDK IPARD projeleri ile bölgede kırsal halkın gelirinin artmış olduğunu daha fazla düşünmektedir. TKDK IPARD projeleri ile bölgede kırsal halkın gelirinin artmış olduğu konusunda en olumsuz grup ise 101 kodlu tedbirden destek alan firmalardır.

5. SONUÇ

Günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin en temel sorunlarından biri kalkınma sorunudur. Bu sorun çerçevesinde kırsal alanları ve tarım sektörünü öne çıkaran anahtar kavram ise kırsal kalkınmadır. Kırsal alanda yaşayan insanların ekonomik ve sosyal refahı ile yaşam kalitesini artırma süreci olarak tanımlanan kırsal kalkınma, dünyadaki ekonomik, politik, teknolojik ve sosyal alanlarda ortaya çıkan değişimler ve gelişimlerden etkilenmekte ve sürdürülebilir yeni politikaları ortaya çıkarma arayışını hızlandırmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin AB’ye üyeliği süreci ülkemizde kırsal kalkınma politikalarına büyük bir yön vermiştir. Bu çerçevede kurulan TKDK, Türkiye’nin AB “Ortak Tarım Politikasına” uyum noktasında tarımsal ve kırsal kalkınma politikalarının yeniden şekillenmesine ve etkin bir şekilde uygulanmasına büyük bir katkı sağlamaktadır. Bu katkı özellikle kırsal alanlarda yaşayan insanların refah düzeyinin ve yaşam kalitesinin artmasını sağlayarak kırsal kalkınmayı desteklemektedir.

IPARD programları temelinde Türkiye’ye tahsis edilen fonlar IPARD I (2007-2013) ve IPARD II (2014-2020) şeklinde iki dönemde 42 ilde TKDK sorumluluğunda kullanılmaktadır. TKDK, uygulama süreci sona eren IPARD I programı çerçevesinde yaklaşık 3,15 milyar TL’lik bir hibe ödeyerek Türkiye’nin son dönemdeki kırsal kalkınma politikalarına önemli bir ivme kazandırmıştır. Ekonomisi tarıma dayalı illerden biri olan Isparta ili ise 166 firma ile bu desteklerin 66 milyon 620 bin TL’lik kısmından yararlanmış. Bu bağlamda çalışmada IPARD I programından faydalanan Isparta ilindeki firmaların desteklere ilişkin başvuru ve uygulama süreçlerinde yaşadıkları problemler ve desteklerin bölge için yaratmış olduğu sonuçlar incelenmiştir.

Araştırma bulgularına göre destek alan proje sahiplerinin %93,6’sının erkek, %84,4’ünün evli, %62,3’ünün 40 yaş altında olduğu ve %56,9’unun ise lise mezunu olduğu; destek alan firmaların yatırımlarının %67,9 ile daha çok ilçelerde yoğunlaştığı, firmaların %60,6 ile daha çok şahıs işletmelerinden oluştuğu, firmaların %66,1’inin aile işletmesi olduğu ve %6,4’ünün ihracat yaptığı; yatırımların kapsamına bakıldığında ise en yüksek payı %43,1 ile yeni yatırımların aldığı, yatırım yapılan alan ile ilgili tecrübe düzeyinin yüksek olduğu, desteklerden haberdar olmada çevredeki diğer insanlardan öğrenmenin %29,4 ile en yüksek paya sahip olduğu ve projelerin %97,2’sinin danışmalara hazırlatıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

IPARD I desteklerinin başvuru ve uygulama süreçlerine ilişkin analiz bulgularında katılımcıların bu süreçlere ilişkin memnuniyet düzeyinin genel anlamda yüksek olduğu ve çok büyük problemler yaşamadığı bulunmuştur. IPARD I desteklerinin başvuru ve uygulama süreçlerine ilişkin yapılan değerlendirmelerin destek alınan tedbir türlerine göre farklılık gösterip gösterilmediğine bakıldığında yapılan tanıtımların yeterliliği, hibe miktarları, proje hazırlama dokümanlarının yeterli ve anlaşılır olması, dosya hazırlama maliyetleri, proje uygulama sürecinde piyasa fiyatları ile proje bütçesi arasında yaşanan tutarsızlıklar, il koordinatörlüğünün yeterli desteği sağlaması kriterlerinden en memnun olan tedbir türünün 302 nolu tedbir türündeki işletmeler olduğu, en az memnuniyet duyan tedbir türünün ise 101 nolu tedbir türündeki işletmeler olduğu tespit edilmiştir. Proje uygulama sürecinde teklif alacak firma yetersizliği, proje uygulama sürecinde izleme değerlendirme formları ile ilgili yaşanan zorluklar kriterlerinden en memnun olan tedbir türü ise 103 nolu tedbir türündeki işletmeler olurken yine memnuniyet düzeyinin en az olduğu tedbir türü 101 nolu tedbir türündeki işletmeler olduğu tespit edilmiştir. Başvuru ve uygulama süreçlerine ilişkin tedbir türlerine göre farklılıkların genel eğilimi 101 nolu tedbir türündeki işletmelerin diğer tedbir türlerindeki işletmelere nazaran memnuniyet düzeyinin daha düşük seviyede olduğu tespit edilirken, memnuniyet düzeyi en yüksek tedbir türünün 302 nolu tedbir türündeki işletmeler olduğu tespit edilmiştir.

IPARD I desteklerinin etkilerinin değerlendirilmesine bakıldığında tarımsal potansiyeli arttırdığı, kırsal halkın gelirinde belirgin bir artış meydana getirdiği, geleneksel kültürü olumlu yönde etkilediği ve tarım sektöründe istihdam artışı meydana getirdiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda TKDK IPARD I projeleri kırsal bölgelerin ekonomik potansiyelinin harekete geçirilebilmesi ve bölgenin ülke ekonomisine sağladığı katkının daha üst seviyelere çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. IPARD I projeleri ile kurulan tesislerin doğal çevreyi

olumsuz etkilediği görüşü ise katılımcılar tarafından kabul edilmemiştir. İstihdam artışının katılımcıların en çok memnuniyet duyduğu konunun başında gelmesi, bölgenin istihdam olanaklarının geliştirilmesi için yapılacak çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiğinin açık bir kanıtı olarak sunulabilir. IPARD I projelerinin etkilerinin değerlendirmesinde tedbir türlerine göre bir farklılık olup olmadığına bakıldığında sadece iki kriterde anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Buna göre 103 kodlu tedbirden destek alan firmalar 101 ve 302 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre TKDK IPARD projeleri ile kırsal halkın tarım sektöründe istihdamının artmış olduğunu daha fazla düşünmektedir. Yine 302 kodlu tedbirden destek alan firmaların 101 ve 103 kodlu tedbirden destek alan firmalara göre TKDK IPARD projeleri ile bölgede kırsal halkın gelirin artmış olduğunu daha fazla düşünmektedir.

Araştırma bulgularına göre IPARD I desteklerinin başvuru ve uygulama süreçlerine ilişkin Isparta ilinde çok büyük problemler yaşanmamış ve memnuniyet düzeyi genel anlamda yüksek seviyede olmuştur. Yine IPARD I desteklerinin bölgedeki tarım potansiyelinin yatırımcılar tarafından farkına varılmasını sağladığı, yerel dinamikleri harekete geçirerek bölgenin ekonomik kapasitesinin daha etkin kullanılmasını sağladığı, kırsal bölge halkının beceri gelişimi ve yenilikçilik yeteneklerinin gelişmesini sağlayarak bölgenin entelektüel sermaye birikimine katkı sağladığı ve bölge halkının istihdam sorununa çözüm üreterek bölge halkının gelir düzeyinde iyileşme sağladığı söylenebilir. Bu bağlamda Isparta ilinde IPARD I destekleri kırsal kalkınma üzerinde etkili bir araç olarak kullanıldığı ifade edilebilir.

Sonuç olarak TKDK tarafından uygulanan IPARD programları kırsal kalkınmayı destekleyerek kırsal bölge halkının refah düzeyi artışına önemli katkılar sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın, O. (2015). Kırsal Kalkınma Politikalarının AB Politikaları Çerçevesinde İncelenmesi: Denizli İli Örneği, Doktora Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Aslan, S., Demirhan, Y. ve Ertaş, M. (2016). “Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD I) ve Mardin İline Etkileri”, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 7(1), 232-254.
- Ayanoğlu, İ. (2008). Kırsal Kalkınma ve Türkiye İçin Bir Kırsal Kalkınma Modeli, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydınlı, H.İ. ve Çiftçi, S. (2015). “Türkiye’de Kır-Kent Kavramlarının Değişen Niteliği ve Mevzuatın Sürece Etkisi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14(54), 192-200.
- Bahtiyar, K. (2014). “Kırsal Kalkınma Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme: TKDK (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu) Örneği”, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (28), 306-324.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). Sosyal bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Ankara: Pegem Akademi.
- Can, M. ve Esengün, K. (2007). “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye’nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği”, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 24(2), 43-56.
- Çeken, H., Karadağ, L. ve Dalgın, T. (2007). “Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye’ye Yönelik Teorik Bir Çalışma”, Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 8(1), 1-14.
- Çelik, Z. (2005). “Planlı Dönemde Türkiye’deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, Planlama, 2(32), 61-71.
- Dağlıoğlu, E. (2008). IPARD Programı Kapsamında Türkiye’ye Verilecek Desteklere İlişkin Ödeme Süreci ve Bu Sürecin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Demirbük, M. (2013). Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Değerlendirilmesi Sivas İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- DPT (2018). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/strateji/UKKS.pdf> , (Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2018).
- Geray, C. (1999). “İşlendirme Açısından Kırsal Gelişme Yöneltilerimiz”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 54(2), 61-100.

- Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer, D., Kan, M., ve Kepoğlu, A. (2010). “Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri”, Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/e443d6819ae22b2_ek.pdf, (Erişim Tarihi: 13 Mart 2018).
- Gürlük, S. (2001). “Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma”, Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, 19(4), 1-12.
- Han, E. ve Kaya, A.A. (2008). Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- IPARD (2017). <https://ipard.tarim.gov.tr/Ayarlar/mevzuat/IPARDProgram.doc>, (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017).
- İrmiş, A. ve Eroğlu, Ş.G. (2015). “Bir Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Geleneksel Üretimi Yeniden Canlandırma Örneği: Yeşilyuva Ayakkabı Üretimi”, International Conference on Eurasian Economies, 9-11 September 2015, Kazan-Russia, 689-698.
- Kafa, N. (2014). Kırsal Kalkınma Aracı Olarak Yoksul Yanlısı Turizm Yaklaşımı Edremit Körfezi Örneği, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Balıkesir.
- Kalaycı, Ş. (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kuşat, N. (2014). “Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Bir Alternatif Olarak Kırsal Turizm ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(2), 65-87.
- Nakip, M. (2006). Pazarlama Araştırmaları: Teknikler ve SPSS Destekli Uygulamalar, Ankara: Seçkin Yayınları.
- OECD (2006). The New Rural Paradigm Policies and Governance, OECD Rural Policy Reviews, OECD.
- Özen, A. (2014). AB Uyum Sürecinde Türkiye’de Uygulanan Kırsal Kalkınma Politikalarındaki Değişim ve Kırsal Kalkınma Yatırımları Kapsamında Hibe Projelerinin Değerlendirilmesi; Aydın İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Özkul, G. (2013). Girişimsel Fırsat Tipleri ve Belirleyici Unsurları: Firma Büyüme Performansı ve Bölgesel Kalkınma Perspektifinde TR61 Bölgesi İmalat Sanayi Sektörü Üzerine Ampirik Bir Araştırma, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Salant, P. ve Dillman, D.A (1994). How to Conduct Your Own Survey, New York: Wiley: John Wiley and Sons.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2015). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020).
- T.C. Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı (2011). Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı (2007-2013), TC Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı Yayını, Ankara.
- TKDK (2019). Desteklenen Sektörler, <https://www.tkd.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2019).
- TKDK (2018). <http://www.tkd.gov.tr/ProjeIslemleri/ImzalananaSozlesmeler>, (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018).
- TKDK (2017). Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Stratejik Planı 2017-2021, Ankara.
- TKDK, (2015). Kırsal Kalkınma Çalıştayı TKDK – D8 Ülkeleri, 14-15 Mayıs 2015, Ankara.
- Uzgören, N. (2012). Bilimsel Araştırmalarda Kullanılan Temel İstatistiksel Yöntemler ve SPSS Uygulamaları, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Yenigül, S.B. (2017). “Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi”, Planlama, 27(1), 16-25.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yontar, İ.G. ve Söztutar, M. (2018). “Kırsal Alanda Girişimcilik, Üretim ve Kalkınma Boyutlarıyla Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) – Manisa İl Koordinatörlüğü Örneği”, Sayıştay Dergisi, (111), 43-77.